

АЙҚЫН

ШАЛЫМЫ БАСҚА ШӘМІЛ БҰЛ

...Әкем күйші еді. Қайдан үйренгенін білмеймін, ноталық сауаты бар кісі еді. Совхоздың қара жұмысынан қолы босаған қоңырқай кеште бір терең тебіреніске толы қоңыр шертісті ұзағынан қайыратыны еміс-еміс құлақта.

Үйдегі Сталин заманында шыққан кішігірім сандықшаға парапар радиоладан зәудемде күй беріле қалса, әкем істеп жатқан жұмысын тастай салып, жүгіре басқан күйі барып құлағын төсейтін.

Кейін бес сомдық радио шыққанда да осы әдетінен жаңылмады. «Тәттімбетке жететін күйші жоқ қой» деп біразға дейін әсерінен айыға алмай отыратын. Кейін телевизор пайда болғанда «әне, Шәміл шықты!», «Па шіркін, Шәміл Әбілтаевтың тартысы-ай!» деп «көк сандыққа» кіріп кетердей емініп отыратын болды.

Әлі күнге бой-басын тіп-тік ұстайтын Шәкеңнің ол кезде әлі қара шашы түсе қоймаған зар күйіндегі шағы, әлбетте.

Осылайша, Шәміл күйшінің атын өмірден ерте кеткен әкеміздің айтуымен бала күнімізден құлаққа сіңіріп өскен соң ба, маған ол көне заманның көзіндегі кексе кісі көрінетін. Жақын танысқанда өзімнен бір мүшелден сәл ғана артық жастағы жараулы жігіт ағасы екенін білдім. Елге тым ерте танылып, жастай жұрт көзіне түскен соң, бізге солай көрінген екен. Жақын танысуымыз да қызық. Осы ғасыр басында Дінмұхамед Қонаевтың туған күніне байланысты кеш өтті. Сол кеште Шәкең Қонаевқа арналған «Ағатай – асқақ ән» әнін орындады. Әні мені толқытты. Бұл ерекше мақамды қоңыр әнді Димаш ата 1979 жылы 11 сәуірде ерекше ұнатып тыңдап, Шәмілге ақ батасын берген екен. Шәкең Димаш ата үшінші рет алтын жұлдыз алғанда өз атынан домбыра да сыйлаған. Қазір ол аспап Қонаев музейінде тұр. «Халқымыздың ұлы перзенті Димаш ағаға Шәмілден» деген жазуы бар. Қысқасы, сол кеште алған әсерімді газетте бөлістім. Ертеңіне Шәкең іздеп келді. Сол таныстығымыз міне, он неше жылдан бері өнердегі хәм өмірдегі сыйластыққа айналыпты. Кейде әзілдеп болса да өзін Құрманғазыға, мені Қашағанға теңеп, екеумізді жас айырмасына қарамастан қатар жүрген дауылпаз күйші мен жыр жүйрігінің қасына апарып қосақтап қоятыны да бар.

Тегінде аса талантты адамдарда кездесетін әпенделік мінезден Шәкең де кенде емес. «Төлеген Айбергенов жаңа өлең жазса, көшеден танымайтын бір адамды ұстап алып, үйіне ертіп келіп, өлең оқиды екен» дегенді естігенбіз. Әйтпесе, ақынның ішкен асы бойына тарамайды екен. Шәкең де сол, шабыты келгенде, кез келген бұрышта, ол қарт па, студент пе, әйел ме, жас бала ма оған қарамай, күмбірлетіп күйін тартып, әуелетіп әнін салып береді. Баяғыда Шәкең жаңа үйленген студент кезінде жұпыны пәтер жалдап тұрғанына қарамай, атақты Сәбит Мұқановты жаман жатағына қонаққа шақырыпты. Сонда қазақ совет әдебиетінің бас классигі Сәбең жарықтық жалаңаяқ студенттің лашығында бұйырғанын жеп, жамбастап жатып күй тыңдаған екен. Бертінге дейін жыртық шалбарын тастамаған Сәбеңнің сол қасиеті де жұққан болу керек, Шәкең кәрінің де, жастың да,

байдың да, кедейдің де тілін тауып, ұшып кетердей саңқылдап сөйлеп, қарқылдап күліп, кез келген орта-ның гүліне айнала алады. Дана да, бала да бола біледі.

Домбырадан басқа дәулет бітпесе де, мәрттігі бір басына жетерлік Шәкең қолына қалай домбыра ұстайды, солай найза ұстаған батырдай аруақтанып шыға келеді. Арқасы ұстағанда жолындағыны таптап кетпесе де, бойындағы асып-тасқан энергиясы адамды кейде шаршатуы да мүмкін. Ондай кезде үнемі дос болу да оңай емес. Қылпуы мен толқуы тез кісі, көңіл-күйдің адамы. Өзім деген адамнан бұрқ еткен көз жасын жасырмайды. Кейде алақұйын. Ондай кезде кеше ғана көкке көтерген адамын бүгін оп-оңай жерлей салуы да мүмкін. Немесе кеше жерлеп қойған адамын бүгін оп-оңай көкке көтере салады дегендей. Кейде қалта телефонымен сағаттап тұрып сөйлеседі. Ондайға шыдамы жетпейтін, жүйкесі жұқалау жанның телефонды тастап жіберуі де кәдік. Шәкеңді жаратпай, сыртынан сөз қылатындар да бар, әлбетте. Оны өзі де жақсы біледі. От пен суға түсіп шыныққан адам емес пе, оған қынбайды да, құлағына да қыстырмайды. Күледі де қояды. Аяқтан шалғанды да, жалғанды да, тоқтық пен жоқтықты да көп көрген, бәрін жеңген, өмірден көп сабақ алған жанның күрделі тәжірибесі бұл. Білгенге Жаяу жүріп аттыдан кек алған Жаяу Мұсадай дәулердің өзін сөзбен ықтырып, сазбен бұқтырып алатын да қасиеті бар. Өмірінде бір тал темекі шегіп, бір ұрттам шарап ішіп көрмеген қасиеті де ауызға аларлық. Өз басым Шәмил ағадан өткен дәлдікпен жүретін мұқият адам көрмедім. Бүгін бір нәрсеге ниеттенді ме, сол ниетін дәл бүгін, онда да сол күні күн ұясына батпай жүзеге асыруға құмбыл. Ол үшін алыс-жақынға, ыстық-суыққа қарамайды. Ниеті жүзеге аспай қалса, жаман ырымға балайды. Ал домбырасын ешкімге ұстатпайды. Ұстасаңыз бәлеге қаласыз. Сізге бәле салмаса да, киесі қашқандай өзінің әбден мазасы қашып бітеді. Сондықтан күй тартып болды ма, домбырасын дереу футлярына тыға қояды...

«Қайтқан құстар барады,

Еділдетіп, Оралмен.

Елге жетіп қалар ма ем,

Ере кетіп солармен?!»

Бұл – Мәскеуде, Орталық комитетте ұзақ жылдар жауапты қызмет атқарған Кәкімбек Салықов ағаның, туған елі мен қазақтың қасиетті кең даласын аңсап жазған сағыныш жыры, Шәмилдің «Аңсау» әні арқылы бүкіл Алаш жұртына тарады. Бертінде елге Қытайдан келген оралмандардан естіді, олар арғы бетте осы әнді жандарына жалау етіп, сағыныш жасына малып жүріпті ғой.

Шәкеңнің туған жері – киелі топырағынан талай-талай күй дарындары түлеп ұшқан Атырау елі – қазіргі Индер ауданы.

Кезінде қазақтың біртуар ақыны Мөңдекеш Сатыбалдиев Шәмил туралы:

«Аңсаумен өткен ардағымсың,

Атыраудағы бар үйдің?

Әлде, сен жастық дәуренімісің,

Жантілеуден қалған Қалидың?

Жалғанда, мынау, бабалар

Бауырын не үшін сыздатқан,

Мен соны қалқам, Шәмилжан,

Сен бебеулеткен «Баламайсаңнан» танымын!» деп жырлап кетуі – таланттың талантты тап басып тануы болатын. Төрт жасынан домбыра тартуды үйреніп, 1962 жылы 14 жасында Гурьев облыстық көркемөнерпаздар байқауында күй анасы Дина Нұрпейісованың «Бұлбұл» күйін орындап, Бас жүлде алған сол бала Шәкең – бүгінде дана Шәкең айналып, тура бүгін 24 ақпан күні мерейлі 70 жасқа толып отыр.

«Әкем Бисенғалидың әкесі – Әбілтай атам айтулы күйші болған кісі екен. Оны атамның көзін көрген туыстары: Қамеш, Серкебай, Көшәлі күйшілер мақтан тұтып айтып отыратын. Домбыраны, мен төрт жасымнан тарттым. Абылдың күйін кәдуілгі кәсіби күйшілердей толғағанымды тыңдаған анам Әзірханым: «Құдайым, сүткенжемді тіл-көзден

сақтай гөр!» – дейтін. Гурьевтен музыкалық училище бітіріп, 1966 жылы, 18 жасымда Алма-тыға келіп, Құрманғазы атындағы консерваторияға түстім. Сол жылдың күзінде студенттердің есеп беру концертіне қатысқан ректор, профессор Құдыс Қожамяров, Құрманғазының «Жігер» күйін орындағанымды тыңдап: «Вы, молодой человек, феномен в музыке!» – деп таңғажайып әсер алғанын айтты. Құлагерді құлын күнінде таныған Күреңбай сыншыдай, ұлы композитордың сол сөзі өнердегі жолымды ашты. Бата дарыған мен, кейіннен «Құдыс» атты күй-толғауымды арнадым. Консерваторияны бітірген соң, Жамбыл атындағы Қазақтың Мемлекеттік филормониясында 13 жыл күйші-лектор болдым. 70-жылдардың бас кезінен 80-нің ортасына дейін Қазақ теледидарынан «Домбыра – дастан» атты әуени-танымдық хабарлар тізбегін жүргіздім. Сол арқылы халық арасынан шыққан тума таланттар: дүлдүл күйші Аққыз Ахметова, айтыстың ақтаңгері Манап Көкенов, дарабоз домбырашы Нәби Жәлімбетов және басқалар елге танымал болды. 1985-1988 жылдар аралығында Қазақ радиосының музыкалық редакциясының Бас редакторы болдым» дейді Шәкеңнің өзі.

Шәміл күйші 1974 жылы Воронеж қаласында өткен халық аспаптарында орындаушылардың Бүкілодақтық конкурсының Бас жүлде жеңімпазы және 1980 жылы Қазақстан Ленин комсомолы сыйлығының лауреаты, 1994 жылы Түркияның Измир қаласында өткен «Құрылтайда» бүкіл түркі әлемінің озаны (жыршысы) атанған.

1998 жылы Елбасының жарлығымен – Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, ал 1999 жылы Қарағанды облысы Ұлытау ауданының Құрметті азаматы атақтары берілген. 1966 жылдан бері Алматыда тұратын күйші Шәміл қазақтың күй дәстүрін республикамыздың барлық облыстары, бұрынғы көптеген одақтас республикалар мен Италия, Франция, Үндістан, Буркино-Фасо, Мали мемлекеттерінде кеңінен насихаттауға тікелей атсалысты.

1979 жылы «Жалын» баспасынан «Ұлытау» күй кітабы, 1992 жылы Ташкент қаласының Тәшмұханбетов атындағы ұнтаспа шығаратын зауытынан «Ордабасы» күй табағы, 2015 жылы «Жер ұраны – Ұлытау», 2016 жылы «Жібек жолы» атты CD альбомдары жарық көрді.

2014 жылдың 28 наурызы күні Алматыдағы резиденциясында Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев Шәміл Әбілтайды ресми қабылдаған болатын. Сол кезде Шәміл «Қазақстан – Нұрсұлтан» күйін тартқанда, Елбасы мерейлене тыңдап, күйшіге ерекше риза кейіппен рақмет айтқанына бүкіл ел тұрғындары теледидар арқылы куә болды. Шәміл Әбілтайдың «Шұбарат» (сөзі – Нұрсұлтан Назарбаевтікі) әні де Елбасыны ерекше толқытқанын естідік.

Шәміл ағаның әр кезеңде шығарған тамаша төл күйлері мен әсем ән-толғаулары көп. Олардың біразы Қазақ радиосының Алтын қорында жазулы. «Қазақтың күй Сардары» атанған Шәкеңнің осындай биік дәрежеге жетуіне зайыбы Өрікгүлдің қосқан үлесін қалай аттап кетейік. Өрікгүл де композитор, ақындығы да бар, жиырмаға жуық әннің авторы, актриса, кестеші, кірнеші. «Жетпістегі жігітін» аялап отырған Өрекең мен Шәкеңнің ақ махаббаты өз алдына аңызға бергісіз аяулы бір әңгіме.

Төреғали ТӘШЕН